

CUMHURİYET İDARESİNİN DEVRALDIĞI EKONOMİNİN GENEL DURUMU

Yalçın ACAR *

1. GİRİŞ

Modern Türkiye'nin tarihi Cumhuriyetin ilanı ile başlar. Yeni Türk Devleti çok zor koşullar altında kurulmuştur. Birinci Dünya Savaşı 1918 yılında sona erdiği halde, Türkiye, 24 Temmuz 1923'de imzalanan Lozan Antlaşmasına kadar beş yıl daha Bağımsızlık Savaşına devam etmek zorunda kalmıştır. Eğer, Birinci Dünya Savaşı (1914-18) öncesindeki Trablus (1911-12) ve Balkan (1912-13) savaşları da dikkate alınırsa, 1911 den 1923'e kadar peşpeşe gelen bu savaşların tahribatını tahmin etmek zor değildir.

Osmanlı döneminden devralınan borçların tasviyesi için kurulan Düyunu Umumiye, demir ve denizyollarına el atmış yabancı şirketler, ithal mallarını koruyan bir gümrük rejimi ve yıllarca süren savaşların meydana getirdiği tahribat Cumhuriyet İdaresinin devraldığı ekonominin ilk anda göze çarpan özellikleridir.

1923'den günümüze yarım yüzyıldan fazla zaman geçmiştir. Bugün ulaştığımız yeri iyi değerlendirebilmek için nereden başladığımızı bilmekte yarar vardır. Aksi halde katedilen mesafeyi ölçmek mümkün değildir. Bu itibarla, aşağıdaki bölümlerde, mevcut bilgiler dahilinde, Cumhuriyetin kurulduğu yıllardaki ekonomimizin durumu gözden geçirilmeye çalışılacaktır.

2. HALKIN DÜNYA GÖRÜŞÜ

İnsanların dünya görüşü ile ekonomik faaliyetler arasında sıkı bir ilişki vardır. Ekonomik faaliyetlerin biçimlenmesinde insanların değer yargılarının, örf ve âdetlerinin, alışkanlıklarının, tarihten getirdiği özelliklerinin, kısacası dünya görüşlerinin önemli bir rol oynadığı muhakkaktır.

1920'lerde Anadolu insanının dünya görüşünü ve bunun nasıl oluştuğunu kavrayabilmek için ise daha gerilere, Osmanlı İmparatorluğunun çökmeye başladığı dönemlere gitmekte fayda vardır.

Tarihçilerin belirttiklerine göre, Osmanlı İmparatorluğunun denizlerde üstünlük sağlama ve deniz hakimiyetini ele geçirme gayretleri daha Kanuni zamanında sekteye uğramıştır. Öteyandan, İmparatorluğun coğrafi konumu ve sınırlarının fevkalade genişlemiş bulunması nedeniyle uzun ve pahalı seferler giderek Devleti büyük bir mali sıkıntıya sokmaya başlamıştır. Buna karşın, sömürgelerden aktarılan kay-

* Yard.Doç. Dr.; Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi.

naklarla zenginleşen Batılı devletlerin orduları gittikçe güçlenirken; Osmanlı ordusu, bu güçler karşısındaki savaş üstünlüğünü gün gün kaybetmiştir. Bu gelişmelere paralel olarak mali durumu iyice kötüleşen Devlet çareyi toprağa el atmakta aramış ve topraklar ihaleye çıkarılarak bir bedel karşılığında mültezimlere (eşrafa) devredilmeye başlayınca; bu yeni uygulama, Osmanlıların toprak, giderek de devlet düzenini altüst etmiştir.

Toprak düzenindeki bu bozulmayı daha iyi kavrayabilmek için önceki toprak düzeninin hatırlanmasında kuşkusuz yarar vardır: Osmanlıların fethettikleri topraklar hemen kayda geçirilerek "Eyalet" statüsüne bağlanıyordu. Daha sonra ise bu topraklar yıllık gelirlerine göre Has, Zeamet ve Tımar olmak üzere üç gruba ayrılmaktaydı. Has, yıllık geliri yüzbin akçeden fazla olan toprakları kapsıyordu. Bu toprakların geliri Vezirlere, Beylerbeylerine ve Sancakbeylerine bırakılmaktaydı. Yıllık geliri yirmibin ile yüzbin akçe arasındaki toprakları kapsayan zeamet ise merkezdeki yüksek dereceli memurlar ile sipahilerin komutanlarına ayrılmaktaydı. Yıllık geliri yirmibin akçeden az olan toprakları kapsayan tımar'a gelince, bu, Osmanlı devlet ve ordu düzeninde 16. yüzyılın sonlarına kadar çok önemli bir yeri olan sipahlilere ve savaşlarda yararlık gösteren askerlere bırakılıyordu.

Öteyandan, bütün bu toprakların mülkiyeti devlete, tasarrufu köylüye, yönetim ve gelirleri ise memur-asferlere aitti. Devlet, bu toprakların vergi gelirlerini toplayanların görev ve haklarını en ince teferruatına kadar kanunnamelerle saptamıştı. Vergi gelirlerini toplayan dirlik sahipleri köylüyü korumakla yükümlüydüler. Bu işler, bir devlet memuru sıfatıyla, toprakların en verimli şekilde işletilmesini sağlamakla da görevliyidiler. Toprak mülkiyetinin devlette, toprağın yönetim ve denetiminin ise memur-asferlerde bulunması, toprakta çalışan köylüyü sömürüden koruduğu gibi; onları kuraklık, sel baskını vb. tehlikelere karşı da koruyordu.

Ordunun temelini teşkil eden sipahiler kendi tımarlarında oturmaya mecburdu. Bunlar, her iki-üç bin akçe karşılığında bir atlı asker (cebeli) yetiştirmek, donatmak ve devlet emredince bu askerleri ile birlikte savaşa gitmek zorundaydılar¹.

İşte, 17. yüzyıla kadar devam eden bu düzen, yukarıda da belirtildiği gibi, toprakların mültezimlere devredilmeye başlanmasıyla büyük bir değişikliğe uğramıştır. Memur-asferlerin yerini alan mültezimler, devlete ödediklerinden daha fazla gelir elde edebilmek için hem toprağı hem de köylüyü sömürmeğe başlayınca topraklar verimsizleşmiş, köylüler horlanmış, sonuçta ise Osmanlı ordusunun ve Osmanlı devlet düzeninin belkemiğini teşkil eden "Sipahi Teşkilatı" çökmüştür.

Bu bozgun ve toprak düzenindeki çözülme, köylüleri hızla topraksızlaştırarak geçim sıkıntısını ve işsizliği ön plana çıkarmıştır. Topraksız kalan köylü ailelerin çocukları (leventler, sekbanlar ve suhteler) ise çeteler halinde köyleri yağmalamaya başlamışlardır. Bir yandan Celali isyanları, diğer yandan güya bu isyanları bastırmakla görevli olan ve çoğunluğu yine bu köy delikanlılarından oluşan devriye birlikleri, zaten hızla yoksullaşmakta olan köyleri yağmalamakta adeta yarışa başlamışlardır. Hatta, bu durum karşısında, Padişahlar, çıkardıkları fermanlar ile

1 I. Cem, Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi, s. 57.

köylere; milis kuvvetleri kurarak kendilerini âsaiş kuvvetlerine karşı koruma hakkını dahi vermişlerdir! Ne varki, sivrilene bazı milis kuvvetleri şefleri de köyleri koruyacakları yerde köy baskınları düzenlemekten kaçınmamışlardır.

Bir yazarımızın dediği gibi, Anadolu köy hayatını altüst eden Celali isyanları, ellerinde hümayunlar ile eşkiyalığa çıkan resmi sıfatlı kişilerin geçim sıkıntısı içindeki işsiz köy delikanlılarını kullanarak köylere karşı düzenledikleri haydutluktan başka bir şey değildir ².

"Din adamından, âsaiş görevlisinden, asi devlet memurundan, köy milis güçleri şefinden ve hatta bunları temizlemekle görevli paşalardan dahi gelen zulüm, mal güvenliğinden vazgeçen köylüyü can güvenliği derdine düşürmüştür. Köylü, ovadaki ve yollar üzerindeki köylerini bırakmış, resmi sıfatlı kişilerin erişemeyeceği, gözden uzak noktalarda 5-10 hanelik yerleşme bölgelerine sığınmıştır" ³.

Prof. H.R. Tankut ise, "Köylerimiz" adlı kitabında yeni Türk köyünü şöyle anlatmaktadır: "Zavallı köylüler sahipsizdi. Mallarından vazgeçmişler canlarını düşünüyorlardı. Hürriyete kavuşabilmek için açlığa ve sefaletle razı idiler. Zorbalardan gelebilecekleri yerlere çekiliyorlar, onların katlanamayacakları hayata intibak ediyorlardı. Böylece köyler, beşer onar evlere dağılmıştı. Ovalarda sular yatağını bırakmış, köylüler gibi serseri olmuştu. Herkes yollardan kaçıyorlardı ... Böyle olduğu halde, Türk köylüsünün insafsız düşmanları oralara da yetişti. O zaman Türk köylüsü en son müdafaa silâhını, yani yoksulluğu kullandı: Ne istiyorsunuz ağalar, para mı? Yok. At, pusat mı? Yok. Giyim kuşam mı? Yok. Yatacak yakacak mı? Yok. Size konak, hayvana ahır mı? Yok. Yiyecek, yem mi? Allaha şükür o da yok." ⁴

İşte, genç Cumhuriyete devreden sosyo-ekonomik yapı budur. Mal ve can güvenliğinin ortadan kalkması şüphesiz insanların dünya görüşünü de etkilemiş ve dünya nimetlerinden büsbütün uzaklaşan insanlar ister istemez kanaatkâr olmuşlardır. Dilimizde hâlâ kullanılan "Kanaat tükenmez bir hazinedir" sözünün bu şartlar altında doğup kökleştigiğine şüphe yoktur. "Kadercilik İslâmiyetin değil, bu ekonomik çöküntünün sonucudur" ⁵.

Bütün bu yapıyı ve bu yapı içinde oluşan değer yargılarını çok iyi kavrayan büyük insan Atatürk, Bağımsızlık Savaşı'nı bitirir bitirmez yeni bir savaşa başlamıştır. Bu savaş, halkı kadercilikten, bâtıl inançlardan ve cehaletten kurtararak, müsbet düşünceye dayanan dünya görüşünü hâkim kılmak ve tüm alt-yapı kurumlarını yenileştirerek ülkesine uygarlık yolunu açmak savaşdır.

Şüphesiz, senelerce hatta asırlarca tekrarlanan tekrarlanan adeta kemikleşmiş olan kaderciliğin ve tutuculuğun kırılması kolay olmamıştır. Ancak, büyük önderin azmi engel tanımamıştır.

F.R. Atay'ın şu anısı, O'nun, memleketini çağdaş uygarlık düzeyine çıkarma konusunda ne kadar kesin kararlı olduğunu açık şekilde ortaya koymaktadır: "Yeni Türk alfabesinin ilk biçimlerini kendisine gösterdiğim zaman, komisyonun en aşağı beş yıllık bir geçiş dönemi düşündüğünü söylemiştim. Gazeteler önce birer sütun-

2 Bkz. D. Avcıoğlu, Türkiye'nin Düzeni, s. 30.

3 D. Avcıoğlu, a.g.e., s. 31.

4 H.R. Tankut, "Köylerimiz" D. Avcıoğlu'nun a.g.e.'nden naklen, s. 32.

5 D. Avcıoğlu, a.g.e., s. 32.

larını yeni harflere ayıracaklar, yavaş yavaş bu sütün sayısı artacak, sonunda bütün gazeteler yeni harflerle çıkacaktı. Okullar için de buna benzer basamaklı yöntemler düşünmüştük. Beni dikkatle dinledikten sonra bir daha sordu.

"Demek beş yıl düşündünüz?"

"Evet"

"Üç ay" dedi.

Donakaldım. Üç ay... Üç ay içinde bütün memleket yayını Latin harfleriyle geçişecekti. İlave etti: "Ya üç ayda uygulayabiliriz, yahut hiç uygulayamayız. Sizin Arap harflerine bırakacağınız sütunlar yok mu, onların adedi bire de inse herkes yalnız o sütunu okur ve beş yıl sonra tıpkı yarın başlar gibi başlamaya zorunlu kalırız. Hele arada bir buhran, savaş çıkarsa attığımız adımları geri alırız"⁶.

Büyük önder, 17 Şubat 1923 tarihinde, İzmir İktisat Kongresini açış konuşmasında ise şöyle demektedir: "Efendiler; dahil olduğumuz halk devrinin, milli devrin milli tarihini de yazabilmek için kalemler, sapanlar olacaktır. Bence halk devri, iktisat devri mefhumu ile ifade olunur. Öyle bir iktisat devri ki memleketimiz mür, milletimiz müreffeh ve zengin olsun. Bu noktada bir felsefeyi hatırlayınız; o da:

"El kanaatü kenzün la-yüfna" dır⁷.

Bu felsefeyi yanlış tefsir yüzünden bu millete büyük fenalık edilmiştir. Allah yarattığı nimet ve güzellikleri insanların istifadesi için yaratmıştır. Allah zeka ve aklı insanlara bunun için verdi.

Eğer vatan kupkuru dağ ve taşlardan, vıran köy, kasaba ve şehirlerden ibaret olsaydı, onun zindandan farkı olmazdı. Felsefenin sahipleri, memleketi zindan ve cehennemden başka bir şey yapmamıştı. Bu vatan, evlat ve ahfadımız için cennet yapılmaya layıktır. Bu da iktisadi faaliyetler ile kabildir.

Öyle bir iktisat devri ki artık milletimiz insanca yaşamasını bilsin ve bunun şartlarını bilerek gerekli tedbirleri alsın"⁸.

3. NÜFUS

Cumhuriyet döneminin ilk nüfus sayımı 1927 yılında yapılmış ve nüfusun 13 648 270 kişiden ibaret olduğu anlaşılmıştır. Daha önce ise, 14 Mart 1914 verilerine dayanılarak 14 Nisan 1919'da bir nüfus tahmininde bulunulmuştur. Bu tahmine göre ise, Misak-ı Milli sınırları içinde kalan nüfusumuz 14 118 968 kişidir (Tablo 1).

Yine bu tahmine göre, mevcut nüfus içinde 1 167 946 Rum ve 587 960 Ermeni bulunmaktadır. Rumlar genellikle Batı Anadolu, Doğu Trakya ve Trabzon ilinin bazı ilçelerinde yaşamakta, Ermeniler ise Doğu Anadolu'da yoğunlaşmış bulunmaktadır.

Öteyandan, Osmanlı İmparatorluğunun son döneminde, İstanbul ve İzmir dışında gerçek anlamda şehirsiz fonksiyonlara sahip başka şehirlerden bahsetmek

6 8 Kasım 1981 tarihli Hürriyet Gazetesi eki, s. 25.

7 Kanaat tükenmez hazinedir.

8 Atatürk'ün İzmir İktisat Kongresini açış konuşması, Türkiye Ekonomisinin 50. yılı semineri, s. XIII.

de mümkün değildir. Hatta, bu iki şehrimizin dahi, çeşitli alt yapı kurumları bakımından Batı Avrupa şehirlerine kıyasla çok geride bulunduğu yadsınmayacak bir gerçektir.

Tablo: 1
Misak-ı Milli Sınırları İçindeki Nüfusun
İller İtibariyle Dağılımı (1919)

İller	Nüfus
Adana	422400
Ankara	953817
Bursa	1371667
Biga	165815
Bitlis	398700
Diyarbakır	471462
Erzurum	645702
İzmir-Aydın	1819616
İzmit	246824
Kastamonu	961200
Konya	1038994
Manuret-ül-Aziz	575314
Sivas	1169443
Trabzon	1265000
Van	379000
Maraş	494214
Kars-Ardahan	182000
İstanbul	1300000
Edirne (Trakya)	257000
TOPLAM	14118968

Kaynak : 14 Nisan 1919 Tarihli Hükümet Tahminleri, Aktaran Tefik Çavdar, "Cumhuriyet Devri Başlarken Türkiye Ekonomisi", Türkiye Ekonomisinin 50. Yılı Semineri, a.g.e., s. 129.

Tablo 2'de görülen şehir nüfuslarının Birinci Dünya Savaşı sonunda daha da azaldığı yapılan tahminler arasındadır.

Bu şehirlerde yaşayan Türk nüfus ticaret ve sanayie pek rağbet etmiyor, özellikle memurluğa değer veriyordu. İktisadi ve ticari işlerle ilgili meslekler ise yabancı-lara ve azınlıklara bırakılmıştı. Yapılan bir araştırmaya göre, İstanbul ve çevresinde ki irili ufaklı iş yerlerinde, sermayenin ve çalışanların Birinci Dünya Savaşı öncesindeki dağılımı şu şekildeydi:

Tablo: 2
Milli Mücadele Başlarken Başlıca
Şehirlerimizin Nüfusları

Şehirler	Nüfus
İstanbul	1 122 000
İzmir	198 000
Bursa	76 000
Adana	64 000
Konya	44 000
Kayseri	49 000
Sivas	43 000
Antep	43 000
Erzurum	38 000
Trabzon	35 000
Ankara	27 000
Kütahya	22 000
Samsun	20 000
Eskişehir	19 000

Kaynak: 1324-1328 Arasında Vilayet Salnameleri ile Devlet Salnameleri ve Bazı Yabancı Kaynaklar'dan Aktaran Tevfik Çavdar, a.g.m., s. 130.

Tablo: 3
İstanbul ve Çevresindeki İş Yerlerinde Çalışanların ve Sermayenin
Milliyetine Göre Dağılımı

Milliyeti	Sermaye Payı (%)	Çalışanlar içindeki payı (%)
Rum	50	60
Ermeni	20	15
Musevi	5	10
Yabancı	10	—
Türk	15	15

Kaynak: Gabriel Bie Raundal, Turkey, A Commercial and Industrial Handbook, Department of Commerce, Government Printing Office, Washington D.C. den Aktaran Akbank, "Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi", s. 6.

O günlerde yapılan ender çalışmalardan biri olan yukarıdaki araştırmanın sonuçlarına göre, nüfusun çok büyük bir bölümünü oluşturan Türkler, büyük çoğunluğu İstanbul ve çevresinde yoğunlaşmış bulunan iş yerlerinin sermayedarları ve çalıştırdıkları personel arasında küçük bir azınlıktan ibaret kalmaktadır. Bağımsızlık Savaşı sonunda, Rumların ve yabancıların önemli bir bölümünün Türkiye'yi terketmeleriyle, ülkede, ticaret ve sanayiden anlar çok az kimse kalmış ve bu tür faaliyetler hemen tamamen durmuştur.

Türk nüfusun geleneksel olarak askerlik, çiftçilik ve memuriyetle işğal edişi; mühendislik, mimarlık, bankacılık, sigortacılık, müteşebbislik ve benzeri konulardaki eleman açığı, bütün bunlardan daha da kötüsü, bu mesleklerde eleman yetişirecek yüksek okulların dahi bulunmayışı, Cumhuriyetin ilk yıllarında ülkenin ne denli zor koşullar altında bulunduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

4. ULAŞTIRMA

Ekonomik ve kültürel bütünleşmede önemli bir rolü bulunan ulaştırma sistemi 1920'lerde fevkalade bozuk ve yetersizdi. İmparatorluk döneminden Cumhuriyet idaresine sadece 4 138 km. demiryolu devretmişti. Bu demiryollarının ülke sathındaki dağılışı da dengesiz olup büyük bir bölümü Batıda yoğunlaşmaktaydı. Ayrıca, bu yollar tek hatlı olup süratli bir trafığe de müsait bulunmuyordu.

Cumhuriyet idaresinin devraldığı karayolları ise 13 885 km. si şose, 4 450 km. si toprak yol olmak üzere 18 335 km. idi. Bunların önemli bir bölümünde ise düzenli bir ulaştırma yapılamıyordu. (Mukayese imkânı vermesi bakımından belirtmek istiyoruz ki, 1979 yılında demiryollarımız 8 132 km.ye ulaşıırken karayollarımız 52 923 km.si üst yapılı-çimento betonu, bitümlü kaplama, parke, kırma taş, stabilize- 2 687 km.si toprak tesfiye ve 4 449 km.si de ham yol olmak üzere toplam olarak 60 059 km.ye ulaşmıştır. D.İ.E. Türkiye İstatistik Yıllığı, 1980, s. 178-180).

Ticaret filomuz ise, 1923 yılında, 34,9 bin safi tonilatodan ibaretti.

Diğer taraftan, Cumhuriyetin ilk yıllarında İstanbul ve İzmir dışındaki sahil şehirlerinde liman da bulunmamaktaydı. Yükleme ve boşaltma tesisleri ise yetersiz olduğundan bu tür faaliyetler havalarn iyi olduğu mevsimlerde ve günlerde yapılabilmekteydi.

Ulaştırma sistemindeki bu yetersizlikler ve ulaştırma araçlarının eksikliği piyasa için üretime adeta engel olmakta ve tarım sektörü ile ekonominin diğer sektörlerinin bütünleşmesine imkân vermemekteydi. Bu durumda ise üretim genellikle yerel ihtiyaçlara cevap verebilmekteydi. Havalarn iyi gittiği bereketli ürün yıllarında Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde ihtiyacın üstünde elde edilen mahsul diğer bölgelere gönderilemediğinden çürümeye terk edilirken Batı bölgelerinde ihtiyaç duyulan çeşitli ürünler ise ithal ediliyordu.

5. TARIM

Cumhuriyetin kuruluşundan sonra, 1927 yılında yapılan ilk nüfus sayımında elde edilen bilgilere göre nüfusun % 80 den fazlası köylerde yaşamakta ve çiftçilikle uğraşmaktaydı. Gerek faal nüfusun sektörlerle dağılışı, gerekse bu sektörlerin GSMH içindeki payları 1920'lerin Türkiye'sinde tarım kesiminin büyük bir ağırlık taşıdığını göstermekteydi. Ancak, tarımın ekonomideki ağırlığına rağmen, bu kesim henüz geleneksel niteliğini koruyordu. Özellikle iç bölgelerle Doğu ve Güneydoğu Anadoludaki tarımsal faaliyetler çok geriydi ve buralarda çiftçiler ulaştırma güçlükleri ve pazar eksikliği gibi nedenler yüzünden üretimlerini kendi ihtiyaçları için yapmaktaydı. Dolayısı ile bu bölgelerde tam bir kapalı ekonomi düzeni hüküm sürüyordu. Kıyı bölgelerinde ise, dış piyasalarda rağbet gördüğü için üzüm, incir, tütün ve benzeri ürünler yetiştirilmekteydi.

Mevcut işletmeler ise çok küçüktü. Ortalama işletme alanı örneğin Almanya'da 1925 yılında 7.2 hektar iken Türkiye'de 1927 yılında 2.5 hektardan ibaretti⁹. İşletme alanlarının parçalanmış bulunmasına karşılık, arazi mülkiyetinde aşırı denbilecek bir yığılma vardı. 1913 yılında, 10 bin derebeyi ve 40 bin toprak ağasının arazinin % 65'ine sahip olduğu ifade edilmiştir¹⁰. Bunu doğrulayan kesin istatistikî bilgiler mevcut değilse de, bazı nüfuzlu kişilerin, muhtemelen vergi mültezimlerinin köylüye ait bazı toprakları ele geçirdikleri, köylünün de devlet idaresi ile adalet mekanizmasının iyi işlememesi karşısında bu nüfuzlu kişilere sığınmak ihtiyacını duyduğu sonuçta ise, bazı feodal ilişkilerin doğduğu veya zaten varolan bu tür ilişkilerin daha da yaygınlaştığı ve kuvvetlendiği söylenebilir¹¹.

Öteyandan, 1927 Tarım Sayımında bütün ülkede 15 700 civarında tarım makinesi ve aleti saptanmıştır. Bunların da büyük bir kısmı Ankara ilinde bulunmaktaydı. Mevcut tarımsal aletler içinde karasapan ve kağrı ise önemli bir yer tutuyordu.

Tablo: 4
Bitki Üretimi (1927)

	Ekili Alan		Gayri safi Üretim Değeri	
	Milyon dönüm	%	Milyon TL.	%
Tahıllar	39.1	89.5	234.5	69.7
Baklagiller	1.7	3.9	10.1	3.1
Sınai Bitkiler	2.8	6.6	91.8	27.2
	43.6	100.0	336.4	100.0

Kaynak: DİE, Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50 Yılı, s. 86.

1927 Tarım Sayımı sonuçlarını veren yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi bitki üretiminde en büyük payı tahıllar oluşturmaktaydı. Nevar ki, tahıllar, ekili alanların yaklaşık % 90'ını kapsadığı halde, gayri safi üretim içinde sadece % 70 civarında bir paya sahipti. Buna karşılık, sınai bitkiler, ekili alanların % 6.6'sını kapsarken üretim değerinin % 27.2'sini oluştuyordu.

Ekili alanlar içinde tahıllar önemli bir yer tutmakla beraber yetiştirilen buğday düzenli bir şekilde ülke ihtiyacını karşılayamadığından buğdayın ithali de gerekiyordu. Böylece, Türkiye, 1920'lerde kendini beslemekten uzak bir tarım ülkesi durumunda bulunmaktaydı.

Diğer taraftan, tarım kesiminde toprak ve emek veriminin düşüklüğü, çiftçi başına ortalama gelirin de düşük kalmasına neden oluyordu. 1927 yılında, faal nüfus başına millî gelir 416 lira iken tarım dışı sektörlerde bu miktar 1053 lira, tarım sektöründe ise sadece 238 lira idi.

9 Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi, a.g.e. s. 11.

10 DİE, Türkiyede Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50. Yılı, s. 24.

11 Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi, a.g.e. s. 12.

6. SANAYİ

Milli Mücadele başlarken Osmanlı sanayii hakkındaki bilgiler 1913-15 sanayi sayımına dayanmaktadır. Bu sayımın kapsadığı işyerlerinin büyük bir bölümü ise Birinci Dünya Savaşında işgal edilen Batı Anadolu ve İstanbul'da bulunmaktadır. Savaş sonunda bu bölgelerin elden çıkmasıyla zaten çok cılız olan ekonomik güç daha da zayıflayarak adeta sifıra inmiştir.

1913-15 sayımına göre, 1915 yılı itibariyle ülkedeki toplam üretim değeri 757 046 755 kuruştur. Bu değerinde % 70.3'ü gıda sanayiine aittir. İkinci önemli kesim ise % 14.9'luk payla dokuma sanayiine ait bulunmaktadır. Sadece bu rakamlar dahi mevcut sanayiinin % 85'den fazlasının tüketim mallarına dönük olduğunu göstermektedir ki, bu durum, ülkenin niçin kendine yeterli bir sanayie sahip olmadığını açıkça sergilemektedir.

Diğer taraftan, Tablo: 5'de görülen oranlar, tüketim malları sanayiinin bile ülke ihtiyacını karşılamaktan uzak olduğunu ortaya koymaktadır. Yukarıda da değinildiği gibi, bu sanayii kollarının büyük bir bölümünün bulunduğu bölgelerin Birinci Dünya Savaşında işgal edilmesi ile zaten ihtiyacı karşılamaktan uzak olan sanayi bütünü çökmüş ve genç Cumhuriyete adeta bir enkaz devretmiştir.

Tablo: 5
Üretimin Tüketim İçerisindeki Yeri
(% olarak ve 1913 yılı için)

İktisadi Faaliyet Kolu	Üretimin Tüketim İçindeki Payı (%)
Değirmencilik	59.4
Makarna üretimi	93.0
Şekercilik, tahin helvası	131.3
Konserve	43.9
Bira	91.6
Buz	103.1
Tuğla	32.1
Kireç	64.4
Çimento	69.8
Çimento ürünleri	52.7
Deri sanayii	40.2
Marangozluk	41.2
Kutu yapımı	94.5
Yün ipliği	82.5
Yünlü dokuma	41.3
Pamuk ipliği	20.6
Pamuklu dokuma	4.0
Yağ üretimi	3.1
Sabun üretimi	18.9
Palamut özü	97.5

Kaynak: 1913-15 Sanayi Sayımı, aktaran T. Çavdar, a.g.m., s. 162

Nitekim, sanayileşmeye büyük önem veren Cumhuriyet Hükümetinin ülkedeki işyerlerinin envanterini çıkartmak amacıyla 1927 yılında düzenlediği sanayi sayımının sonuçlarına göre, mevcut 65 245 işyerinin % 80'e yakınında çalışan işçi sayısı 3 ve daha az, % 96'sından fazlasında ise 5 ve daha azdır. 50 kişinin üstünde işçi çalıştıran işletme sayısı ise sadece 321 dir (Tablo: 6).

Yine bu sayımın sonuçlarına göre işyerlerinde kullanılan makina sayısı da çok azdır ve motoru olan işletme sayısı 2822 olarak tesbit edilmiştir ki; bu motorların toplam takati 163 548 B.G. dür. Oysa, örneğin Almanya'da, 1925 yılı itibariyle, sanayi sektöründeki toplam motor gücü 18 milyon B.G. nün üstünde bulunuyordu^{1 2}.

Öteyandan, 1927 sayımında, 65 245 işyerinin toplam gayri safi üretim değeri 432 740 000 lira olarak hesaplanmıştır. Bu rakamlar, işyeri başına ortalama 6 939 liralık bir gayri safi üretim değerine tekabül etmektedir ki; bu da işyerlerinin güçsüzlüğünü ortaya koymaktadır.

Tablo: 6
1927 Sanayi Sayımı Sonuçları

Sanayi Kolları	İşyeri sayısı	Çalışan sayısı	Üretimin G.S. Değeri (1000 TL.)
1. Maden çıkarma sanayi	556	18 932	12 380
2. Tarım sanayi	28 439	110 480	281 605
3. Dokuma sanayi	9 353	48 025	76 366
4. Ağaç sanayi	7 896	24 264	15 161
5. Kağıt ve karton san.	348	2 792	4 238
6. Metal sanayi	14 752	33 866	14 444
7. Bina ve inşaat san.	2 877	12 345	3 816
8. Kimya sanayi	697	3 107	17 244
9. Elektrik sanayi	106	1 805	122
10. Çeşitli sanayi	221	1 239	7 364
TOPLAM	65 245	256 855	432 740

Kaynak: DİE, Sanayi Sayımı 1927, s. 9-14.

7. DIŞ TİCARET

Osmanlı İmparatorluğu'nun gerek tarım gerekse sanayide geri kalmışlığını Cumhuriyetin kurulduğu ilk yıllardaki dış ticaret istatistikleri de ortaya koymaktadır. Tablo 7 de görüldüğü gibi, ihracatın yaklaşık % 90'ını tarım ürünleri, % 5'ten daha azını madenler, geri kalanını da zeytinyağı, palamut özü, halı, kilim gibi güya sınavi ürünler oluşturmaktadır. Buna karşılık, tarımsal bir ülke olmamıza rağmen, buğday, un, şeker, pirinç gibi ürünler ilk yıllardaki ithalât içinde % 20 civarında bir paya sahiptir.

Diğer taraftan, Cumhuriyetin ilk yıllarında ithalât ihracatın devamlı üzerinde seyretmiştir. Bu da, Cumhuriyet idaresine devreden ekonominin güçsüzlüğünü ve dışa bağımlılığını bir kez daha vurgulamaktadır (Tablo: 8).

Tablo: 7
1923 ve 1924 Yılları İthalat ve İhracatı
(Milyon Lira)

	İTHALAT		İHRACAT		
	1923	1924	1923	1924	
Buğday	8.6	18.3	Yaprak tütün	20.3	46.4
Un	3.0	0.7	Üzüm	10.6	18.2
Pirinç	1.9	2.2	İncir	4.9	10.0
Şeker	11.0	12.8	Fındık	3.8	8.0
Çay	0.9	1.2	Fıstık, badem	0.6	1.4
Kahve	2.5	3.2	Afyon	4.2	6.1
Kağıt	0.6	1.0	Palamut	1.4	2.1
Yün iplik	0.5	0.8	Yumurta	1.4	3.7
Pamuk	5.6	6.6	Koyun, keçi	2.4	3.7
Yünlü dokuma	8.3	12.6	Pamuk	6.2	11.4
Pamuklu	48.3	57.0	Tiftik, yün, ipek	5.7	9.0
Demir-çelik	7.8	16.2	Zeytinyağı	1.0	0.5
Makineler	1.3	5.6	Halı, kilim	3.2	4.5
Zirai alet	0.5	2.2	Kömür	1.5	2.3
Benzin	0.7	0.9	Krom	—	0.8
Gaz	4.2	4.5	Diğer	17.3	30.8
Diğer	39.1	47.9			
	144.8	193.6		94.6	158.6

Kaynak: DİE, İstatistik Yıllığı 1938-39, Cilt. 10, s. 262, 241, 261.

Tablo: 8
Cumhuriyetin İlk Yıllarındaki Dış Ticaretimiz
(Milyon TL.)

Yıllar	İthalat	İhracat	Açık
1923	144.8	84.7	-- 60.1
1924	193.6	158.9	-- 34.7
1925	241.6	192.4	-- 49.2
1926	234.7	186.4	-- 48.5
1927	211.4	158.4	-- 53.0

Kaynak: DİE, İstatistik Yıllıkları

8. MİLLİ GELİR

Cumhuriyetin kuruluşundan sonra nüfus ile beraber çeşitli konularda bilgi toplanmasına imkân veren ilk sayım 1927'de yapıldığından daha önceki yılların milli

gelir rakamlarına maalesef sahip bulunulmamaktadır. Ancak, 1927 de dahi ülke milli gelirinin çok düşük olduğu ve hakim sektörün tarım olduğu anlaşılmaktadır. Bu ilk sayımın sonuçlarına göre, çiftçiler aktif nüfusun % 78,2'sini, sanayide çalışanlar ise sadece % 7.4'ünü teşkil etmektedir.

Tarım sektörünün milli gelire katkısı ise % 44.8 dir. Oysa, örneğin İngiltere'de 1924 yılı itibariyle tarım milli gelirin sadece % 4.4'ünü sağlarken sanayi ve hizmet sektörleri milli gelirin sırasıyla % 55 ve % 40.6'sını sağlamaktadır.

Kişi başına milli gelirimiz ise 1927'de sadece 114 liradan ibarettir (Tablo: 9).

Tablo: 9
1920'lerde Çeşitli Ülkelerde Kişi Başına Milli Gelir

Ülkeler	Yıl	Milli Gelir (TL.)
Türkiye	1927	114
Bulgaristan	1925	129
Romanya	1927	197
Yugoslavya	1926	172
Almanya	1928	539
Fransa	1928	480
İngiltere	1928	784
İsviçre	1927	737
A.B.D.	1928	1 557
Kanada	1927	1 261
Brezilya	1928	90
Japonya	1925	187
Hindistan	1922	54

Kaynak: Akbank, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi, a.g.e. s. 10.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Akbank, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi, 1923-1980, Akbank Kültür Yayınları, İstanbul, 1980.
- B.İ.T.İ.A., Türkiye Ekonomisinin 50. yılı Semineri, Yayın No: 4, Sermet Matbaası, İstanbul 1973.
- DİE, Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50 yılı, Yayın No: 683, Ankara, 1973.
- DİE, İstatistik Yıllığı 1938-39, Cilt: 10.
- DİE, İstatistik Yıllığı 1980.
- DİE, Sanayii Sayımı 1927.
- D. Avcioğlu, Türkiye'nin Düzeni, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1969.
- Hürriyet Gazetesi, 8 Kasım 1981 Tarihli Eki.
- İ.Cem, Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi, Cem Yayınevi, İstanbul, 1974.
- T. Çavdar, Cumhuriyet Devri Başlarken Türkiye Ekonomisi, ("Türkiye Ekonomisinin 50. Yılı Semineri" adlı eserde yer alan makale).